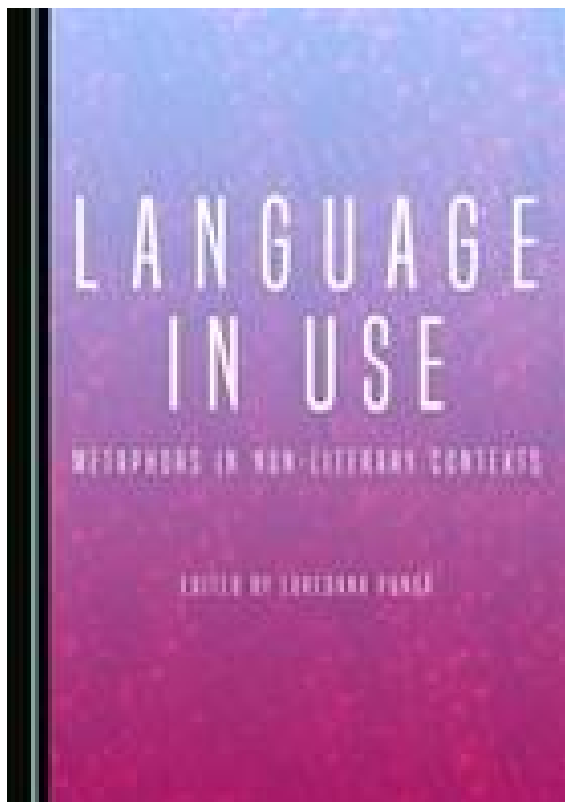

LOREDANA PUNGĂ (ed.)
Language in Use: Metaphors in Non-Literary Contexts, Cambridge Scholars
Publishing 2016

Dana PERCEC
 Universitatea de Vest din Timișoara

Metafora este unul din fenomenele limbajului care ne înconjoară în fiecare clipă. Gândirea metaforică este cea care, în viața de zi cu zi, ne ajută să dăm sens și să structurăm realitatea, să filtrăm și să determinăm ceea ce vedem și simțim. Filosofii limbajului, teoreticienii literaturii, scriitorii și lingviștii au meditat îndelung la ce înseamnă metafora, de la scopul ei elementar decorativ până la misiunea de a estetiza vorbirea și scrisul în ansamblu. De ce este necesară metafora? Cum funcționează ea? Ce fel de nivel al cunoașterii poate fi accesat prin intermediul metaforei? Care sunt limitele ei? La urma urmei, ce este metafora? Acestea sunt câteva din întrebările pe care le lansează Loredana Pungă în volumul de față, dedicat metaforei în contexte non-literare, așteptând răspunsurile, din perspectivă transdisciplinară, a 16 specialiști din România, Ungaria și Serbia care abordează fenomenul în cheia lingvisticii, analizei discursului, studiilor literare, culturale și de film.

Maniera de investigare a metaforei s-a schimbat radical în ultimii ani după teoriile coagulate de Zoltan Kövecses (2005), care discută despre impactul metaforei asupra culturii în sens conceptual. O metaforă conceptuală poate avea o serie de manifestări lingvistice, constând dintr-un set de corespondențe, între un domeniu sursă și un domeniu țintă. Această corespondență determină sensul unor expresii lingvistice metaforice, într-o interfață metaforă-cultură. Șase afirmații majore îmbracă această interfață, ele fiind răspunsuri la întrebări mai vechi, lansate de alți celebri teoreticieni ai domeniului (Lakoff și Johnson 1980). Există metafore conceptuale universale, care sunt, cel puțin într-o formă, independente de ceea ce numim cultură. Universalitatea lor poate fi dovedită cu exemple de la nivelul limbajului de zi cu zi. Există, dincolo de universalitate, variație la nivelul metaforei, în limita unor dimensiuni culturale majore. Aceste dimensiuni culturale generale nu sunt suficiente pentru a explica variația metaforei, care este influențată de factori contextuali mai detaliați. Aceste detalii de context contribuie la înțelegerea atât a limbajului cotidian cât și a celui poetic. În fine, metafora joacă un rol major în generarea și înțelegerea discursului. Vorbitorii nativi se exprimă inconștient prin intermediul metaforelor în limbajul cel mai comun, pentru a comunica adevăruri mai mult sau mai puțin evidente despre lume. Acestei realități indubitabile i se adaugă realizarea faptului că ceea ce determină contextul este cultura locală. Contextul este caracterizat prin aspecte fizice, sociale, discursive, care, la rândul lor, sunt definite de factori precum mediul, subiectul, locul și momentul, dar și receptorul mesajului.

Desigur, cei care au împins metafora dincolo de limbajul propriu-zis, pe tărâmul imaginației, au fost poeții, în special romanticii. Pentru ei, militând pentru puțin lirism în epoca rațiunii, metafora a reprezentat liantul unui limbaj și unui imaginar comun, unei viziuni vrăjite a lumii,

caracteristice veacurilor pre-iluministe. Limbajul figurativ nu reprezintă, pentru ei, o absență a gândirii logice, ci un alt model, elementar, de gândire, o logică poetică. S.T. Coleridge, prea puțin tolerant cu idealurile cunoașterii empirice, atât de importante pentru dezvoltarea raționalismului occidental, vedea în imaginație o putere creatoare care unește poetul cu natura, adică cu lumea, metafora, ca cea mai expresivă întrupare a lirismului, fiind un fenomen al cărui scop suprem este plăcerea, în strictă opoziție cu scopul științei, adevărul.

Loredana Pungă trece în revistă câteva direcții importante în cercetarea despre metaforă. O abordare care pune accentul pe interacțiune postulează faptul că metafora nu este un element estetic la nivelul de suprafață al cuvintelor, ci unul de adâncime, conceptual, de transfer între entități de percepție și gândire. Abordarea formulaică, care derivă din cea de mai sus, stipulează faptul că metafora apare dintr-un dezechilibru creat la nivelul celor două entități implicit comparate. Analiza componentială vorbește despre metaforă acolo unde se manifestă o deviație semantică, prin ștergerea, adăugarea sau înlocuirea unei părți a sensului cu alta. În pragmatică, metafora este rezultatul ciocnirii dintre sensul literal și intenția vorbitorului. În teoria relevanței, derivată din pragmatică, metafora presupune relația interpretativă dintre propoziția rostită și forma pe care o reprezintă. Cognitivismul propune ideea că metafora înseamnă înțelegerea unui lucru cu ajutorul unui alt lucru și transferul dinspre concret spre abstract. Dacă, în teoria cognitivă, acest transfer este un proces unidirecțional, în teoria îmbinării (*blending*), în care apare noțiunea unui spațiu mental, un construct pe termen scurt determinat de structura cunoașterii mai generale și mai stabile a domeniului respectiv. Suprapunerea acestor spații mentale generează metafora. Studiile mai recente ne determină să căutăm metafore, însă, și dincolo de limbajul verbal, în expresia plastică (tablouri, sculpturi) și în cea verbo-pictorială (reclame, teatru, film).

Această deschidere, potențial infinită, care caracterizează studiul metaforei determină aspectul compozit, dinamic al volumului de față. Cele două părți, *Metafore la joacă și la muncă* și *Trăind cu metaforele*, adună studii care, tributare teoriilor prezentate mai sus, se raportează la o varietate de contexte culturale și tipuri de discurs, propunând, prin intermediul metaforei, soluții pentru mai bunul control al unor procese care au de-a face cu arii profesionale diverse: traducerea și interpretarea unui text sau unui mesaj, predarea unei limbi străine, înțelegerea unui discurs politic etc. Metaforele pot fi căutate în discursul privat (jurnale) și în cel public (campaniile publicitare, filmul) și, de asemenea, sunt determinante în structurarea unui jargon (în sport, rețete de bucătărie, enologie etc.)

Eva Antal, într-un studiu cu valoare introductivă, analizează metaforele adevărului, întregului și fragmentării la care fac referire Gadamer, Derrida și Walter Benjamin în procesul de traducere. Pentru Gadamer, traducerea este un proces de tranfer de cunoștințe, în care metafora joacă un rol important. Derrida vede în textele traduse nu receptorii unor sensuri transferate, tradițional, ci niște arici care se apără. Textul este plin de țepii dificultăților de înțelegere, care își conține propriul adevăr și evită adevărurile traduse. Benjamin vorbește despre puritatea limbii, un recipient intact care, în procesul de traducere, se sparge și devine un puzzle, putând fi rezolvat și pus la loc doar de o traducere bună, sensibilă față de textul original.

Câteva studii sunt dedicate lingvisticii comparate. Sonja Rodic vorbește despre metafora cromatică în limba sârbă și engleză, pornind de la culoarea verde (*green/zelena*). Ea explică astfel diferențele culturale reflectate în conceptualizarea cuvântului în cele două limbi, observând diferențele dintre elementele universale și cele variabile culturale. Autoarea clasifică sensurile termenului de culoare în trei categorii: sensuri valabile în ambele limbi, sensuri care se suprapun parțial și sensuri diferite în cele două limbi. În vreme ce sensul literal intră în prima categorie, sensurile figurate aparțin celei de-a doua și a treia grupe.

Aleksandra Kardoš pornește de la teoria prototipului (în care sensul central al unui cuvânt este cel literal iar sensurile periferice sunt metaforice), analizează maniera metaforică de ilustrare a conceptelor de bine și rău în sârbă și engleză, asociate, metaforic, cu epitețe precum alb/negru, curat/murdar, luminos/întunecos. Se discută, apoi, în detaliu, cologațiile și expresiile în care intră aceste adjective, în manieră contrastivă, în cele două limbi. Continuând acest demers, Sanja Krimer

Gaborovic cataloghează metaforele care au la bază culoarea neagră în limba sârbă și engleză, ancorate preponderent într-o arie de semnificație negativă. Rare sunt excepțiile în care negrul este conotat pozitiv. Comentând aceste exemple, autoarea arată similaritățile, de natură mai degrabă culturală decât lingvistică, în uzitarea acestor metafore în cele două limbi, similarități pe care le pune (și) pe seama anglicizării și globalizării.

Următoarele studii se apleacă asupra unor arii lexicale și profesionale vaste, precum sportul, enologia și gastronomia. Mira Milic face o analiză de lingvistică cognitivă a termenilor metaforici din sport în limba sârbă și engleză, căutând o esență a acestor mecanisme de transfer. Exemplele oferite scot în evidență faptul că termenii metaforici din fotbal sau baschet se inspiră din domenii sursă precum războiul, pe când gimnastica recurge mai mult la lumea animalelor. În termeni contrastivi, reprezentarea metaforică este mai prolifică în limba engleză, deși există o cantitate mare de corespondență formală între cele două limbi. Loredana Pungă se apleacă, în studiul său, asupra unor metafore antropomorfe din sfera enologică, culese din texte cu acest specific în limba engleză. În termeni conceptuali, autoarea vorbește despre metaforele vinului ca generatoare de imagini mentale convenționale și universale. De asemenea, atrage atenția asupra interiorizării factorilor contextuali, care calibrează acest jargon profesional: mediul înconjurător, istorie, situația socio-culturală, intertextualitatea etc. Daniela Gheltofă se apleacă asupra metaforelor culinare în limba română și rusă. Ea vorbește despre 18 cadre construite de aceste calupuri de metafore, care conceptualizează activitățile fizice și intelectuale umane în bucătărie și în afara ei. Există cadre care se suprapun, dar și multe care sunt divergente, determinate de contexte culturale specifice.

Partea a doua debutează cu studiul Codruței Goșa despre notele de curs ale studenților, în acest caz masteranzi care au studiat basmul *Scufița roșie*. Din aceste note de lucru, autoarea extrage tipurile de metafore conceptuale și comentează asupra manifestărilor lor lingvistice, încercând să determine gradul lor de generalitate sau dependența lor de factori punctuali, precum genul respondenților, vârsta, specialitatea pe care o urmează etc. Un proiect oarecum asemănător este acela al Andreei Șerban, care analizează răspunsurile din interviurile cu femei din România în cadrul unui proiect de tip Grundtvig, despre gradul de educație al femeilor. Autoarea analizează metaforele conceptuale desprinse din cele șase interviuri de tip povestea vieții, insistând asupra teoriei schemelor, identificând variațiile de atitudine și percepție față de ideea de carieră, profesie, pregătire, succes, reflectate în nouă metafore cheie.

Luminița Frențiu vorbește despre rolul metaforelor în înțelegerea discursului politic în campaniile electorale din România recentă (2004, 2014). Studiul se apleacă asupra metaforelor conceptuale din discursurile prezidențiale, analizând similaritățile și diferențele între cele două momente, reflectate în tipul de ideologie manifestat și cantitatea de populism. Annamaria Kilyeni se ocupă de discursul revistelor anglo-americane de modă pentru femei. Spre deosebire de analiza cognitivă a metaforei în publicitate, discursul despre corpul feminin și metaforele puse la bătaie sunt aici ancorate în determinismul cultural (al înțelegerii imaginii corpului feminin). Autoarea analizează metaforele care personifică diverse părți ale corpului femeii, cu accent fie pe gradul de socializare, fie pe gradul de sensibilitate al subiectului, făcând uz de retorica publicitară specifică.

Irina Diana Mădroane analizează funcția metaforei în contexte recente de *advocacy* din campanii românești de politici sociale, îmbinând elemente de teorie conceptuală a metaforei cu retorica argumentării. În demersul ei, autoarea recurge la un tip de analiză a discursului politic numit argumentație practică, în care, pe lângă definiții și analogii, metaforele joacă un rol important, persuasiv. Metaforele pot mobiliza publicul, pot propune soluții, pot ilustra strategii. Ea exemplifică evocând campanii TV recente pentru sprijinirea oamenilor în vârstă, ancorate, grație metaforelor, în sfera responsabilității civice și valorilor morale. De la vârsta senectuții, volumul revine la copilărie, prin intermediul studiului semnat de Valentina Carina Mureșan, care se apleacă asupra utilizării metaforelor conceptuale în predarea limbii engleze la școala generală. Rolul metaforelor este, aici, acela de a îmbunătăți performanțele lingvistice și de comunicare ale elevilor, un proces la baza căruia trebuie să stea competența de decodare a mesajelor generale și specifice, de

la cele lexicale la cele culturale, sau chiar cele specifice unor grupuri profesionale sau sociale, jargoanele.

Volumul se încheie cu trei studii dedicate universului cinematografic și contribuției metaforelor la înțelegerea mesajelor din filme. Gabriela Tucan se oprește asupra scurt-metrajelor din noul val al filmului românesc post-decembrist, arătând cum filmul face apel la experiențe sociale și culturale comune prin intermediul metaforelor senzoriale și audio-vizuale, cu care spectatorii pot relaționa atât cognitiv cât și emoțional. Printre metaforele pregnante din filmul românesc recent, autoarea selectează pe cele care exprimă închiderea, controlul, stagnarea, toate ilustrând alienarea și discomfortul epocii de tranziție. Anna Finzel se oprește asupra unor metafore de gen recurente în cinematografia recentă din Marea Britanie, India și Nigeria. Ea arată dimensiunea culturală și lingvistică ce determină portretizarea personajelor din aceste filme, bărbați și femei. Metaforelor de gen le suprapune pe cele zoomorfe, decelabile în sunete, imagini și muzică. Eliza Filimon vorbește despre crearea, intenționată sau intuitivă, a metaforelor non-lingvistice în film, pentru obținerea unui grad mai mare de implicare din partea publicului. Filmul, ca și traducerea, este un soi de puzzle, compus din limbaj verbal, sunete non-verbale, muzică, imagini de tot felul, pe care spectatorul învață să le citească așa cum învață alfabetizarea, iar proiecțiile metaforice contribuie din plin la acest proces. Capitolul discută filmul *Grand Budapest Hotel* (2014), un film ce se privește și citește pe mai multe niveluri, invitând publicul să devină participant activ.

Language in Use: Metaphors in Non-Literary Contexts este o carte densă, caleidoscopică, ce se adresează, pe de-o parte, specialiștilor din domeniul lingvisticii, filosofiei, studiilor culturale, prin cadrul teoretic doct și bine ancorat, dar și prin exemplele edificatoare și, pe de-altă parte, publicului larg, care va fi cucerit de claritatea explicațiilor, de varietatea de domenii pe care autoarele le evocă, de umorul subtil care nu lipsește din nicio pagină. Volumul, care s-a bucurat deja de o primire elogioasă din partea celor din breaslă, devine o lectură necesară și un titlu important în bibliografia de specialitate în domeniul studiului metaforei.

Bibliografie

KÖVECSES ZOLTAN, 2005, *Metaphor in Culture: Universality and Variation*, Cambridge University Press, Cambridge

LAKOFF, GEORGE, AND MARK JOHNSON, 1980, *Metaphors We Live by*, The University of Chicago Press, Chicago.

Loredana PUNGĂ este conferențiar dr. la Departamentul de Limbi și Literaturi Moderne, Facultatea de Litere, Istorie și Teologie din Cadrul Universității de Vest din Timișoara. Este specialistă în lexicologie engleză, lingvistică aplicată și cognitivă, precum și în studii de traductologie. Este doctor în filologie și conducător de doctorat în același domeniu, din 2016. Este autoarea unor cărți precum *On Language and Ecology* (2006), *Words about Words: An Introduction to English Lexicology* (2011), editoarea și co-editoarea unor volume tematice, apărute la Cambridge Scholars Publishing și a peste treizeci de articole și studii în volume și reviste de specialitate. Este membră în colectivul editorial al revistelor științifice *BAS. British and American Studies* și *Translationes*.